

Anne Lise Ellingsæter. *Vår tids moderne tider. Det norske arbeidstidsregimet* Universitetsforlaget 2009 (229s).

I denne boken ønsker Anne Lise Ellingsæter å forene og utvide sin mangeårige forskning om tid og arbeid. Lønnsarbeidets tidsdimensjoner og de avtrykk de setter på befolkningens livsløp og hv erdagsliv i det postindustrielle Norge, er den aksene hun angir at boken dr eier seg om. Boken er kritisk til universelle teorier av sosiologer som Beck, Hochschild, Giddens og Sennett som formulerer postindustriell endring som *brudd* med industrisamfunnets sosiale former. Universelle teorier om arbeidslivet (som ofte er basert på selektiv empiri) strekker ikke til konfrontert med norske realiteter, og for Ellingsæter blir fraværet av et politisk institusjonelt perspektiv i slike analyser svært tydelig. Forandringene i det norske postindustrielle arbeidslivet forstås bedre som små steg som fører til gradvis endring, det som på engelsk kalles *incremental change*, og der det norske lønnsarbeidets tidspraksiser for tsett anses å ha dype avsetninger fra den norske samfunns- og reguleringsmodellen. Ingen av de gjengste teser om lønnsarbeidets forvandling i den postindustrielle økonomien gir en god karakteristik av norsk arbeidsliv. Derfor bør vi heller betrakte det postindustrielle arbeidslivet som satt sammen av ulike endringsprosesser og ta dette som utgangspunkt for våre empiriske analyser både av endringer i den materielle og den diskursive realiteten og forholdet mellom disse. Dette mener Ellingsæter er viktig fordi arbeidslivspolitikken ikke bare formes av økonomiske realiteter og konjunkturer, men også av det hun benevner *mentale konjunkturer*.

Etter innledningskapitlet *Arbeidstid etter industrialismen* får vi fem kapitler som omhandler ulike sider av lønnsarbeidets tidsdimensjoner i det postindustrielle samfunnet: *Lønnsarbeidets store transformasjoner*, *Tidsforståelser*, *Postindustrielle arbeidstidskontrakter*, *Det norske arbeidstidsregimet* og *Arbeidstidsrealiteter*. Viktige konklusjoner i denne delen av boken er at vi i analyser av norsk virkelighet må stille oss kritisk til ureflektert teori-import (eksemplifisert ved Hochschild og Sennett), at "norsk arbeids- og familieliv må undersøkes og fortolkes innenfor rammene av vår spesifikke politiske økonomi, som er en ganske annen enn den amerikanske" (s. 68), og at "selv om påtrykket i retning av mer fleksibel arbeidsorganisering er det samme, følger regulering av arbeidstid i det postindustrielle arbeidslivet *nasjonale* veier," (s. 109, min kursiv). Tre kapitler tar for seg arbeidstidsutviklingens konsekvenser for folks hverdagsliv: *Ulikhetens tid*, *Livsløp og lønnsarbeidets tidsorganisering*, og *Tidstrøbbel*. Viktige konklusjoner i denne delen av boka er at "det er på

tide å oppruste klassesdimensjonen i arbeidstidsforskningen – og ikke minst koblingen mellom klasse og kjønn, men også mellom klasse og etnisitet” (s. 147), at ”over de siste tiårene er lønnsarbeidets organisering over livsløpet markant forandret i Norge” (s. 164), og ”at livsløpsregimer har nasjonale særtrekk ... men den norske samfunnsmodellen skaper ikke like handlingsbetingelser når det gjelder lønnsarbeidets tid og mening i de ulike faser av livet. Det eksisterer omfattende forskjeller som langt på vei følger klassiske ulikhetsdimensjoner som kjønn, klasse og etnisitet” (s. 165). I kapitlet *Tidstrøbbel* får vi en kritisk diskusjon av perspektivet ”work-family balance” i nyere internasjonal forskning, og av det såkalte nostalgiske paradigmet i forskningen om omsorg i familien, slik dette blant annet kommer fram i Arlie Hochschilds arbeider. Verken ”tidsklemme” eller ”omsorgsunderskudd” er ifølge Ellingsæter dekkende begrep for tilstanden i dagens norske familier, og problemet med det nostalgiske paradigmet er at det tapte familieideal som holdes fram, både er forskjønnert og endimensjonalt.

I avslutningskapitlet *Arbeidstidens fingeravtrykk* får vi først en oppsummerende analyse under underoverskriften ”arbeidstidens politiske økonomi”. Deretter argumenteres det for at vi bør se forandringer i arbeidslivet som rivninger mellom ulike logikker, både på aktør og strukturplan, også betegnet som ”modernitetens dialektikk”. De mange og til dels motstridende endringsprosessene som er avdekket, støtter opp om en forståelse av samfunns- og arbeidslivsendring der forandring skjer gradvis. Dette bør etter Ellingsæters vurdering være et alternativ til de mange dramatiske historiene som hun mener har vært så i vinden i sosiologiske analyser, ofte historier med mangelfullt empirisk grunnlag. Så får det heller være at slike teorier om gradvis endring ikke så lett appellerer til følelser og salgbarhet. For å utvide vår forståelse av hva arbeidstid ”er”, hvordan den blir til og hvilke konsekvenser den har for arbeidsliv og privatliv, trengs det også en bedre teoretisk tilnærming til fenomenet ”tid” og spesielt til det som defineres som ”tidsvelferd”. Vi trenger å få større klarhet i hvordan tidspolitik er et felt med motstridende interesser og mål, og tidspolitikken må ta utgangspunkt i ”ideer om rettferdighet og den aktive samfunnsborger – tilpasset vår tid” (s. 200).

Denne boken gir mange gode argumenter for å analysere utviklingen i arbeidslivet som motstridende logikker. På den måten kan en fange opp kompleksiteten i de forandringer som skjer. En viktig påpekning i den sammenheng er mangelen på analyser av utviklingen i arbeidsmarkedet for service- og omsorgsyrkene med lav status. Det utgjør en meget stor del av de

norske kvinnes arbeidsmarked – et arbeidsmarked der arbeidstakerne kan karakteriseres som det nye ”arbeidstidsproletariatet.” Boken har også en rekke innsiktsfulle om enn noe polemisk-kritiske drøftinger av ulike studier av det postindustrielle arbeidsliv og dets konsekvenser for folks hverdagsliv. Disse drøftingene kan gi viktig inspirasjon til studenter og forskere til å stille nye kritiske spørsmål også til Ellingsæters argumentasjon og dokumentasjon. Boken henvender seg da også i første rekke til denne gruppen, og den er så tettpakket av informasjon og påpekning av motstridende tendenser at den selv for denne gruppen til dels kan være vanskelig tilgjengelig, om en ikke har vært spesielt opptatt av arbeidslivsforskning.

Det kan også innvendes at ikke alle de tolkninger av forandringer som Ellingsæter avviser, virker overbevisende. Argumentasjonen blir noen ganger for kort og litt ensidig. Det gjelder blant annet hennes avvisning av hvor fruktbart det kan være å bruke begrepet ”omsorgsunderskudd” i analyser av norske barnefamiliers hverdag. Denne avvisningen begrunner hun ut fra at begrepet baserer seg på et nostalgisk paradigme om et tapt familieideal som i liten grad har tilsvart virkeligheten. På dette punktet synes jeg hennes argumentasjon er for lettvin. Normene og idealene for hva som er tilstrekkelig og god nok omsorg for barn, er verken statiske eller utelukkende begrunnet i nostalgiske oppfatninger om tidligere tiders familieinstitusjon. Det kan godt være at dagens idealer stiller langt større krav både til mødres og fedres bruk av tid til omsorg enn før, både fordi vi har mer fått mer tildels vitenskapsbasert kunnskap (rett eller gal) om hva barn trenger og om barns rettigheter, og ikke minst fordi vi oppfatter at det samfunnet våre barn vokser opp i, er mer komplisert enn det vi selv opplevde som barn. Jeg anser altså at oppfatninger om problemer som ”tidsklemme” og ”omsorgsunderskudd” i dagens norske samfunn ikke kan avvises bare som uttrykk for ”familienostalgia”, men at de bør diskuteres ut fra grundigere analyser av endringer i barns oppvekstmiljø.

Jeg undrer meg også over hvorfor Ellingsæter ikke bruker en eneste tabell eller figur når hun skal informere oss om utviklingstrender. Etter som boken henvender seg til forskere og studenter, burde vi slippe å lese lange avsnitt for å få med oss endringer i prosenttall over tid. Tabeller og figurer gir vanligvis en mer ryddig og nøyaktig fremstilling av utviklingstrender og gir dermed leserne bedre muligheter til å stoppe opp og vurdere kritisk de tolkninger som forfatteren presenterer og som jo ikke alltid fremstår som selvsagte. Det er mange steder i boken jeg ville hatt tabeller eller kurver i stedet for å irritere meg over å prøve å tolke løseprosenttall i teksten, og jeg mener det hadde

styrket boken om den hadde inneholdt en del slik informasjon om utviklingstrender. Slik fremstillingen nå er, er det ikke så enkelt å ta stilling til i hvilken grad en deler Ellingsæters vurderinger av de ulike forandringer eller mangel på sådanne.

Til tross for mine kritiske innvendinger vil jeg anbefale boken til bruk i undervisningen i arbeidssosiologi, først og fremst på mastergradsnivå. Jeg deler fullt ut Ellingsæters vurdering om å analysere dagens arbeidsliv som bestående av ulike endringsprosesser som det beste utgangspunkt for arbeidslivsforskere. Boken gir et meget godt grunnlag for å diskutere utviklingen så vel som forskningen om det postindustrielle arbeidslivet og til å formulere gode og kritiske spørsmål som utgangspunkt for videre forskning på området.

Anmeldt av Kari Wærness